

lelőhelyét. A felhasználókat gyakran sürgetni, a kézen-közön elveszett füzeteket pedig pótolni kell, miközben az adott füzet fizikai hiánya miatt más felhasználók számára másolat sem készíthető. Vizsgálatok sora bizonyította, hogy csillagköröztetéskor a felhasználók nagyobb része csak a tartalomjegyzékeket nézi át, vagy átpörgeti a folyóirat-számot, vagyis egy-egy folyóirat átfutási idejének 90–95%-a lényegében holtidő. A köröztetési lista végén állók számára pedig már nagymértékű az információ aktualitásának csökkenése.

A másológépek tömeges elterjedése sok könyvtár számára lehetővé tette egy új módszer bevezetését: az egyes füzetek köröztetése helyett azok tartalomjegyzékeinek másolatait jutatták el az érdekeltekhez. Az eredeti folyóiratpéldány így a könyvtárban maradt, hátránya azonban, hogy jelentős felhasználói kör esetén a megfelelő folyóiratok azonosítása, a tartalomjegyzék lemásolása, megcímzése, majd szétküldése túlságosan időrablónak bizonyult.

A nagy teljesítményű számítógépek és az intézeteken belüli számítógépes hálózatok elterjedése tette lehetővé a manuális tartalomjegyzék-szolgáltatás továbbfejlesztését, a tartalomjegyzékek szétosztását elektronikus úton. Az e-mail segítségével szétküldött tartalomjegyzékek hatalmas előnye, hogy valamennyi felhasználó egyidejűleg kapja meg az információt, s így sem a hagyományos köröztetésnél megszokott beosztási hierarchia, sem pedig a fizikai távolság (posta) hatása nem érvényesül. A tartalomjegyzék-szolgáltatás gépesítése természetesen megköveteli a könyvtárosok bizonyos fokú továbbképzését, de ez a rutinfeladatoktól (másolás, címzés stb.) megszabadított munkaerőnél kétszeresen térülhet meg.

A BM központi könyvtára a fejlesztés első lépéseként új szolgáltatását a könyvtárba járó folyóiratokra korlátozta. Nincs kizárva azonban annak a lehetősége, hogy kínálatát a teljes, mintegy 14 000 címet tartalmazó SwetScanre terjessze ki, és az állományba nem tartozó folyóiratcikkeket másolatban szerezzék be. A BM-SwetScan kifejezetten a könyvtár tartalomjegyzék-szolgáltatásának gépesítésére fejlesztették ki. (Hasonló kezdeményezés a

Henkel KGaA vegyipari konszern könyvtárának folyóirat-állományához kialakított SwetScan-alapú CD-ROM tartalomjegyzék-adatbázis. Ez az adatbank híven tükrözi a könyvtár folyóirat-állományának friss információit, azonban felhasználótól sokkal nagyobb aktivitást követel.) A BM-SwetScan a már említett elektronikus levelezőrendszerre, a cc:Mailre épül, ami egyben az egész BM csoport levelezőrendszere is. Így igény esetén a külföldi képviselőknek dolgozó munkatársak is megkaphatják postaládájukba az aktuális tartalomjegyzékeket.

A BM-SwetScan segítségével a közelítőleg 300 folyóirat tartalomjegyzékének 180 különböző felhasználó számára történő feldolgozása és szétküldése hetente csupán egy fél órát vesz igénybe; a feladatot a könyvtár bármely munkatársa el tudja végezni. Az e-mailre épülő szolgáltatás bevezetése óta egyfelől számottevően csökkent a könyvtár másolási és postaköltsége, másfelől pedig jelentősen lerövidült a felhasználók információellátásának időtartama. Ezen a módon a felhasználók az igényeiknek megfelelően elkészített, személyre szabott információs csomagból gyakran még a folyóirat tényleges beérkezése előtt értesülhetnek a benne foglalt újdonságokról.

Az új szolgáltatás fogadtatása egyértelműen kedvező volt, de mint mindennel, ezzel szemben is fel lehet hozni két apró kritikai megjegyzést. Az egyik: az elektronikus postán eljuttatott tartalomjegyzékek a felhasználók által jól ismert és megszokott folyóiratcímlapok helyett csupán egy uniformizált, jellegtelen fejléccel vannak ellátva; ez több tartalomjegyzék esetén a felhasználótól nagyobb figyelmet követel. A másik: a papírformához és annak előnyeihez (hordozhatóság!) szokott munkatársak a tartalomjegyzékek kinyomtatását kénytelenek maguk elvégezni.

/STADLER, P.–BAUMANN, D.–GRETZ, M.–THOMAS, M.: Vom Zeitschriftenumlauf zum elektronischen Inhaltsverzeichnis: SwetScan im Netz. = Nachrichten für Dokumentation, 47. köt. 5. sz 1996. p. 259–266./

(Lengyel Monika)

Tudományos és műszaki adatbázisok online közvetítőinek gondjai

Könyvtárszakos hallgatók online keresési kurzusán merült fel a kérdés: hogyan fogjanak hozzá tudományos és műszaki információ kereséséhez. Az a válasz, hogy csak akkor végezzünk keresést, ha van szakismeretünk az illető szakterületen, nem

elégíti ki a hallgatókat; ugyanis nemcsak az ilyen képzettségű információs munkatársak feladata lesz az online közvetítés sokféle műszaki vagy tudományos témában.

Figyelembe kell azonban vennünk, hogy sok esetben az ilyen keresés egyszerűbb, mint a human tudományokban. A kérdések egyértelműbbek, a nyelv egzaktabb. Másrészt viszont a közvetítő szakismerete gyengébb ügyfelénél. Az eredmény attól függ, hogy mennyire képes a kereső megragadni azokat a részleteket, amelyek a keresés elvégzéséhez szükségesek.

Ha a feladat a nagyközönség számára írt szakirodalom keresése, nagyon ajánlatos a két Wilson-index használata: *General Science Abstracts* és *Index*, illetve *Applied Science and Technology Index* (mindkettő a Wilsonline vagy az OCLC Epic szolgáltatónál érhető el online). Annak ellenére ajánlható adatbázisok ezek, hogy egyes kutatók esetleg grimaszokat vágnak, mert jól megírt, áttekinthető cikkeket dolgoznak fel.

Kémiai keresések

A kémiai nomenklatura kezelése nehéz, a keresés sokszor numerikus és szerkezeti adatokra irányul, ami alapos vegyészeti szaktudást feltételez. Vannak olyan keresési típusok, amelyeket egy kezdő kereső ne is kíséreljen meg alkalmazni. Viszont a kémia és az anyagtudomány minden egyéb tudományos és műszaki diszciplína alapja. A szakirodalom átfogó ismerete szükséges a kémiai keresésekhez. A legnagyobb kihívás az anyagok elnevezése. Egy vegyi anyag elnevezésének számos módja van: pl. a metanolt lehet keresni – ezenkívül – a triviális nevével is (metilalkohol) vagy a molekulaképlettel is (CH_3OH). A legcélszerűbb a sokféle elnevezés helyett a minden vegyületre létező egyetlen kód, a Registry Number (RN) használata. A vegyészek felismerik az anyagot spektrális adataiból vagy szerkezeti képletükről is, vagy a spektrumhoz rendelt numerikus indexekből is.

Ha a felhasználó egy ismert anyag tulajdonságairól, szintéziséről, analíziséről keres információt, a keresés nem okoz különösebb problémát (ha ismeri a kérdéses vegyi anyag RN-jét, még egyszerűbb dolgunk van; ha nem, akkor az alternatív nevekből kell kiindulnunk). Nehezebb a dolog, ha a kérdéses anyag alternatív formáit keresi a megbízó, vagy a laboratóriumban újonnan előállított vegyületet kell azonosítani adatai alapján; ilyenkor gyakorlott vegyész keresőkhöz vagy a Chemical Abstracts Service segítőszolgálatához (Help Desk) kell fordulnunk.

Az adatbázis-választás jelenti a legkisebb problémát: a legtöbb kémiai és anyagtudományi keresésre a *Chemical Abstracts* és társadatbázisai szolgálnak. Fontos stratégiai elem, hogy a rengeteg szakirodalom és szabadalom miatt, amelyet a CA indexel, erősen kell korlátoznunk a találati halmazt nyelv, időperiódus, dokumentumtípus szerint, különösen akkor, ha a szakmai pontosítások útján

nem tudjuk tovább szűkíteni a talált rekordok körét. A CA registry állományai számos specializált keresésre alkalmasak, pl. a molekulaképletek vagy a kémiai szerkezetek keresésére, az RN-ek meghatározására.

Ha egyszer elkezdünk a CA-ban keresni, maradjunk is meg ennél az adatbázisnál, amely számos egyszerű módszert kínál az optimális eredmény kihozatalára. Ha megvannak vagy megtaláltuk az RN-eket, csak ezeket használjuk! A CA minden anyagot indexel, amelyet akár egyszer is említenek egy publikációban. A vegyi anyagokat osztályokba sorolják, amelyek ugyancsak kereshetőek; jól használható tárgyszórendszer is segíti a keresést.

Fizikai és matematikai keresések

A fizikában a *SPIN* és az *INSPEC*, a matematikában a *MathSci* az ajánlható legjobb adatbázis. A *SPIN*-ben megkülönböztethetjük a kísérleti és elméleti kutatást, az alapkutatást és az alkalmazott fizikát. A fizikát hierarchikusan felépített osztályokba, aldiszciplínákba sorolja; az *INSPEC* ugyancsak. Mindkét adatbázisnak kitűnő teaurusza van, az *INSPEC* számos kedvező keresési eszközt is kínál (anyagnevekre, a publikáció jellegére stb.). Az *INSPEC* adatbázisról sokat és főleg jól lehetne elmondani, érdemes vele jobban megismerkedni, ha a fizika vagy határterületeinek irodalomkutatása a feladat. A részecskefizika, illetve a nagyenergiájú kölcsönhatások fizikája olyan gyorsan fejlődik, hogy szakirodalmának online keresése csaknem lehetetlen. A szerzők nemigen várnak a cikkek publikálására, hanem eredményeiket preprintek formájában küldöztetik egymásnak. A Stanford egyetem az Interneten is közzéteszi a preprinteket, úgyhogy a nagyenergiájú fizikával foglalkozó kutatók gyorsabban hozzáférnek az információkhoz, mint az adatbázisok online keresői.

A matematikai információkeresés is elég sajátos vonásokat mutat. A matematikusok gyakran keresnek százéves vagy régebbi publikációkat is. Ezért a *MathSci* adatbázis tartalma egyedülálló módon 1940-ig nyúlik vissza.

Élettudományok

A biológiában, az orvostudományban és agrártudományokban való irodalomkutatás nem olyan félelmetes, mint a kémiában vagy a fizikában, de sokszor találkozunk itt is kihívásokkal. A terminológia komoly akadályt jelenthet. A biológiai nomenklatura hierarchikus felépítésű, a *Homo* genus tartalmazza az egyetlen kurrens fajt, a *Homo Sapienst* és néhány kihalt fajt. A *Homo Sapiens* más néven az ember. A hierarchiának sok szintje van: világ (növényvilág), törzs, osztály, rend, család, genus (nemzetség) és faj. Ha pl. a közönséges patkányra vonatkozó irodalmat keresünk

(*Ratus ratus*), és sem így, sem úgy nem kaptunk semmit, a teljes genusra (*Ratus*), a családra vagy a rendre (*Rodentia*) vonatkozó információkat kell keresnünk. Ugyanis valamennyi rágcsálónak vannak közös vonásai, és még több közös vonása van valamennyi patkányfajtának.

Kitűnő élettudományi adatbázisok léteznek: *Medline* az orvostudományban, *Biosis* a biológiában, *Agricola* és *CAB Abstracts* a mezőgazdasági ágazatokban. A *Biosis* jól használható visszakeresésre a biológiai osztályozási rendszer alapján és a kémiai RN-ekkel.

A műszaki szakirodalom keresése

Számos aldiszciplína között válogathatunk, s mindegyik műszaki szakterületnek megvan a maga – egy vagy több – adatbázisa. Mindegyik részterület a kémia, a fizika, vagy éppen a biológia egyes kiemelt elemeinek gyakorlati alkalmazásával foglalkozik. Ezért nehéz egyetlen olyan adatbázist találni, amely a teljes műszaki tudományterületet lefedi. Ha mégis meg kellene ilyen nevezni, az *INSPEC*-ről és a *Compendex Plus*-ról lehet szó. A kettő különösen a villamosságban, elektronikában és számítástechnikában közelít egymáshoz. A *Compendex Plus* viszont jobb az *INSPEC*-nél az építőipar és gépipar szakterületein. Speciális műszaki problémák esetén azonban célszerűbb a szakterületi adatbázisokhoz fordulni, pl. a *Metadex*-hez a fémfeldolgozásnál és -kohászatnál, a *RAPRA*-hoz a műanyagok és elasztomerek esetében stb. Elektronikában, híradástechnikában, automatizálásban, számítástechnikában elsősorban a fizikából már ismert *INSPEC* ajánlható.

A műszaki ismeretek keresésében az a fő gond, hogy a legtöbb érdekes eredményt nem a szakirodalomban publikálják. Tisztelegés professzionális keresés reményében a K+F jelentések irodalmát és a szabadalomirodalmat is fel kell keresnünk; mindkettő nagyon ingoványos talaj, több okból is.

Akkor hát mi a teendő?

Aki a fentieket elolvassa, arra a következtetésre juthat, hogy nem érdemes tudományos és műszaki irodalomkutatást végezni, hacsak az illetőnek az

adott szakterületen nincs doktorátusa. A gyakorlat viszont azt mutatja, hogy számos online közvetítő állást olyanok töltenek be, akiknek nincs tudományos-műszaki hátterük, vagy más a szakterületi hátterük, mint ahol online keresést végeznek. Sokuknak társadalomtudományi képzettségük van. Ennek oka egyszerűen az, hogy több állás kínálat van, mint amennyi jelentkező az ilyen állásokra (Az eredeti cikket az USA-ban írták. – A ref.), és a humán képzettségű jelölteket műszaki könyvtári környezetben jobban fizetik, mint másutt. A műszaki vagy tudományos képzettségű szakemberekkel nem így van, ezért ők nemigen mennek el online közvetítőnek. Többnyire jól beváltak tudományos és műszaki információkeresőként az eltérő képzettségű szakemberek is, ha megfelelő jártasságot szereztek. Ha valaki ilyen munkakörbe kerül, tanácsos magát tovább képeznie az illető szakterületen és/vagy a leginkább használt adatbázisokban. Az adatbázisok készítői ingyenes vagy olcsó tanfolyamokat kínálnak közvetítők részére; célszerű részt venni ilyeneken. A könyvtárosi/informatikusi hivatás éppen jó környezet az ismeretek szélesítéséhez, gyarapításához.

(Ha amerikai könyvtári környezetben probléma a műszaki és tudományos szakismeret az online keresők táborában, sokkal inkább az a kis közép-európai országokban. Itt a műszaki könyvtáraknak nincs módjuk minden nagy szakterületen egy-egy megfelelő képzettségű kereső-közvetítő beállítására. Ezen túl, az egyes szakterületeken belül, pl. a villamosság-elektronika-híradástechnika diszciplínában minden részterületnek külön-külön is megvan a maga szakterminológiája, sokak szakmai trükkje, amit tökéletes kereséshez a közvetítőnek ismernie kellene. Ezt az ideális állapotot egy amerikai nagy egyetemi könyvtárban – akár a keresésbe bevonható egyetemi kollégák széles választéka révén – sokkal jobban meg lehet közelíteni, mint egy magyar műszaki vagy tudományos könyvtárban, ahol polihisztor közvetítőknek kellene dolgozniuk. És akkor még nem beszéltünk a nyelvismeret követelményeiről, ami a szakzsargon esetében még fokozottabban jelentkezik, mint a beszélt köznapi nyelvnél. – A ref.)

/SCHWARZWALDER, R.: Getting started in Sci/Tech searching. = Database, 19. köt. 5. sz. 1996. p. 81–84./

(Roboz Péter)

Az ABI/INFORM adatbázis online keresési lehetőségei

Az ABI/INFORM az alapítása óta eltelt 25 év alatt mindig megbízható online információforrása volt vállalati és egyetemi környezetben dolgozó kutatóknak. Az üzleti és vezetési/szervezési témakörökben megjelenő publikációk széles körének

legfontosabb lelőhelye. Szinte minden dokumentumról készül kivonat, és a primer dokumentumok mintegy harmada teljes szöveggént jelenik meg az adatbázisban (az utóbbi két évben megjelent anyagok esetén ez az arány 50% felett van).